

MÓSER ZOLTÁN TÖRÖKORSZÁGI FOTÓI ÉS LEVELEI

„Törökországi levelek I.”
A megváltó hét torony

„be vagy zárva a Hét Toronyba
és már sohasem menekülsz.”

Enyingi Török Bálint a mohácsi csatában a király egyik öre. 1526-ban János mellé áll, aki temesi ispánná nevezi ki. 1527-ben viszont már Ferdinánd oldalán találjuk, aki 1528-ban szintén neki adja a temesi ispánságot. 1530-tól Ferdinánd erdélyi vajdája. Birtokolja Somogy megye főispáni tisztségét. 1536-ban nagy adományok fejében visszatér János király pártjára.

„Hatalma csúcsán, az 1530-as évek második felében már ő is a királyi koronáról álmodozott – olvasom Pálffy Géza könyvében. A török támogatás érdekében ezért mindenre hajlandó volt. 1537 őszén ő látta el az Eszék mellett Hans Katzianer király főhadparancsnok ellen felsorakozó, szendrői bég vezette oszmán csapatokat, s járult hozzá ezzel a Habsburg sereg legyőzéséhez. Azt hitte, a magyarországi eseményeket szemmel tartó bég segítségével Szapolyai halála után megszerezheti a legfőbb hatalmat. A kormányzói poszton azonban Fráter Györggyel és Petrovics Péterrel kénytelen volt megosztozni. Bálint úr ezzel nem elégedett meg. A csecsemő János Zsigmond mellett valószínűleg a szultán egyedüli helytartója szeretett volna lenni. Ennek érdekében 1541-ben nyíltan az oszmánok pártján lépett harcba, segítvén felvonulásukat és a Budát ostromló királyi csapatok szétverését. Szulejmán mégsem volt hálás szolgálatáért. Bár 1536 őszén – egy orgyilkos merénnyel – Ferdinánd király parancsára már Bakics Pál is megpróbálkozott félreállításával, ezt végül Buda alatt a szultán váltotta valóra. A bécsi céljainak útjában álló nagyurat ő iktatta ki örökre a magyarországi politika színpadáról.”

Buda elfoglalása, 1541. augusztus 29-én Szulejmán fogságba veti Török Bálintot. Erről a hű krónikás, Tinódi így számolt be:

*Tanácsában császár mondá az basáknak,
Hercegöt megadná királyné asszonnak,
Az urakban ötöt megtartóztatnáknak,
Hercegöt felvivék, urak meg maradáknak.*

*Az basák beszéllik hatalmas császárnak
Nagy jó vitésségét jó Terek Bálintnak,
Mindönöknél feljebb dicséretöt adnak,
Hogy mind az két párton jobb vitézt nem monnak.*

*”Te felségöd hogyha mast eszt elbocsátja,
Vannak sok vitézi, hogyha feltámasztja,
Az Drávát felségöd míg által halaggya,
Hátul való néped ő mind levágattya.”*

*Eszt császár hogy hallá, hagyá őt megfogni
És az több urakat Budába bocsátni.*

Török Bálintot az isztambuli Héttorony várába szállították, amelyet élve soha nem hagyott el.



Héttorony (törökül Jedikule), Konstantinápoly Dny-i szélén, a tenger partján található hatalmas rom. A legrégebbi torony már az ókorban állott és oly régi, mint Bizanc; Theodosius kelet-római császár kettőt építtetett mellé és a három tornyot kőfállal vette körül. Később még négy tornyot építettek és innen vette a toronycsoport elnevezését. II. Mohammed Konstantinápoly elfoglalása után kijavíttatta a tornyokat és nagy erőddé alakította azokat át, mely a janicsárok tanyájául, majd állambörtönül szolgált. Az idő és a földrengés a hétből csak hármat kímélt meg; az 1768. földrengéskor további kettő omlott össze és jelenleg csak egy áll még fenn, a 200 lábnyi magas un. Vértorony. Magyar vértanuk közül itt szenvedett Szilágyi Mihály (Hunyadi Mátyás nagybátyja), később Majláth István, Bély Pál, Török Bálint és Wathay Ferenc is.

„Török Bálint és rabtársa Majláth Konstantinápolyban a császár rabjaként bizonyos kivételes elbánásban részesültek – írja 1994-ben megjelent monográfiájában Bessenyei József. Először a fővárostól nem messze levő Újtoronyban voltak, majd egy darabig a Héttoronyban. De a fogság legnagyobb részét magánháza lakva töltötték. A kiszabadítással kapcsolatos tárgyalások érdemi részleteiről keveset lehet tudni, mivel ezeknek írásos nyoma alig maradt. Tudjuk, hogy felesége az erdélyi portai követénél próbálkozott, majd Nádasdy Tamástól várt segítséget. Felesége György barátot és Izabella királynét is felkereste, és meg is kezdődtek a tárgyalások Rusztem nagyvezírrrel, és Török Bálint régi bajtársával, Mehmed pasával. A törökök a szabadságért azt kérték cserébe, hogy Török Bálint mondjon le minden váráról, és adja azokat az ő kezükbe. 1544-ben Török Bálint tett is ilyen lemondó nyilatkozatot, ami után helyzete a fogságban megkönnyebbedett. A portai követ ekkor Ferdinánd királyhoz fordult, hogy fogadja el a szabadulás feltételeit. Ezt az uralkodó természetesen visszautasította, hiszen Török váraiban

királyi katonaság állomásozott, Szigetvár pedig, az ország védelmi rendszerének egyik legfontosabb erőssége, a Zrínyiek közreműködésével az ő tulajdonába ment át. Ezekért a várakért cserébe az állhatatlan hűségű Török Bálint szabadsága a királyi udvar szemében előnytelen cserének tűnt. 1547-ben, mikor békét kötöttek a törökkel, a békeszerződésbe belefoglalták, hogy Török Bálint várai közül azok, melyek I. Ferdinánd és alattvalói birtokában vannak, ott is maradnak. Így tehát a szabadulásnak ez az útja is lezárult.”

Ahogy látszik, Török Bálint kiszabadítása igazából senkinek sem állt érdekében. Helyzete ezért is, betegsége miatt is teljesen reménytelenné vált, és csak a halál váltotta ki onnan, 1550 őszén, 47 éves korában. Nyugvóhelyét nem ismerjük.

„Törökországi levelek II.”

Istenbe boldogult száműzöttek között

Zolnay László egyszer ideadta az 1835-ben fölfedezett Wathay Énekeskönyv hasonmás kiadását, hogy abból néhány reprót készítek. Közben elmúlt 25-30 év, s én egyik napon kiszállok az isztambuli HÉV egyik megállójában, s látom, amint a vonat elrobogott, hogy a sínek fölött ott áll az a torony, amelyet sok évvel ezelőtt a könyvből lefényképeztem.

Aki egyszer ide eljön, s a hét torony egyikébe (a volt börtönbe) fölmege, még ma is érzi, hogy innen menekülni lehetetlen volt. Az egyik toronyban egy nevet kiáltottunk, de nem jött válasz, mert kiáltásunkat elnyelte a mélység.

Wathay Ferenc azon kevesek közé tartozik, akinek sem sóhaját, sem könyörgését – *Szent Isten ne hadd szegényt őt veszésben* –, sem a testét nem nyelte el a mélység.

Vajon hogy menekült meg innen? S hogy került ide?



A rábaközi Nagyvágon 1558-ban született Wathay végvári hadnagyként harcolt Székesfehérvár visszavételének 1601-es ostromában. Egy esztendő múltán a török újabb ostromakor már mint vicekapitány teljesített szolgálatot. Itt a vár védelmében szerzett súlyos sebbel fogságba esett, s viselt évekig keserű rabságot, itthon és Törökországban „búval virágozó, rút, sötét tömlőcben.”

„A Boszporusz partján a Héttorony vasalt ablakából tekintett Ázsiára, innen szállt sóhaja hazája felé, feleségéhez, Vághy Zsuzsannához éveken át – írja rövid összefoglalójában Sobor Antal. – Esztendőkön át jöttek és mentek a levelek, alkudoznak kiváltásáról. Főrangú katonákat, magát Mátyás főherceget szólítják: váltanak meg hűséges katonájukat, Wathayt; még Nádasdnyé Báthori Erzsébet is tollat fog érdekében. De mindhiába. Senki nem fizet, senki nem cseréli ki valami rossz bégre, akár a komáromira, akár a szekszárdira. Felesége, szegény Vághy Zsuzsa még török rabot is vásárol, hogy férjét vele megváltsa, de úgy látszik, nem elég érdemes a cserére, nem adják érte Wathay főhadnagyot, Fehérvár vicekapitányát. De valami közben történt, ugyanis a források 1605-ben már arról tudósítanak, hogy Wathayt hazahozták.” Későbbi adatok arról vallanak, hogy újra katonáskodik, rövid ideig Csesznek várkapitánya. Aztán „eltűnik szemünk elől”: nincs több adat, nincs több irat, amely nevét említene. Szobra, amely a székesfehérvári várfal előtt látható, ahonnan elrabolták, s ahová egyszer még visszatért. Álmaiban biztosan mindig gondolt arra a sötét mélységre, ahonnan megmenekült, s ahol mi egymást bíztattuk, hogy nem kell félni, mert bár kiáltásunk elnyelődött, de mi szabadok vagyunk.

Életműve, a rabságban írott és illusztrált Énekes Könyv 200 évig lappangott – valószínűleg rokoni kézen-közön járt, családi levéltárról levéltárra. 1835-ben fedezte föl Vas megyében Ponori Thewrewk József.

*

Kós Károlynak 1918-ban jelent meg a *Stambul* című könyve, amelyet sok évvel ezelőtt olvastam. Most hogy emlegetem, annak rövid oka: e könyvnek a hatására, illetve ez alapján két dologra voltam kíváncsi itt Európa és Ázsia határán épült metropoliszban: az Aja Szófiára, és egy fára a villamossínek között.



Az Aja Szófiát körbejárva kezdtem az ismerkedést és a fotózást zajban, zsvajban, árusoktól körbevéve. Aztán egyszer csak egy elhagyott és csendes utcában találtam magam, ahol sok jó képet készítettem. A meredek utcán lefelé, a Topkapu magas fala alatt már-már leértünk a kikötőbe vezető forgalmas utcára, amikor egyik társam szemével a fal tövébe mutatott: egy ágról-

szakadt szerencsétlen aludt az árnyékban, lábánál a hűséges kutyával. Mindketten aludtak, de a kutya a gép kattánására kinyitotta a szemét, és elkéseredetten rám szegezte tekintetét, majd egy perc múlva újra lecsukta a szemét. Mint házőrző kutyával együtt élő és érző, tudom, hogy milyen érzés az, amikor szomorúan néz rád egy kutya, egy ló (ezt Ady megírta), vagy egy csirke. Az emberrel más a helyzet, hisz őt meg tudod kérdezni, és vigasztalni is, ha kell. De egy szomorú kutya tekintetétől tehetetlen vagy. Ráadásul ez a tekintet legtöbbször kérdezni akar. Ott, Európa és Ázsia szélén a néma kérdés valahogy ilyen lehetett: – Mit akar az úr itt? – Tud segíteni? – Ki küldte? – Engem nem küldtek, hanem jöttem, hogy azt a fát megnézzem. Valami ilyesmi lett volna a válaszom, de a kutya szeme becsukódott, s nem nézett többet rám. Talán ez a néma állat tudta, hogy azért a fáért kár volt ide jönnöm.

De mi volt az a fa, kérdezi a kedves Olvasó? Kós Károly könyvében azt olvastam, hogy amikor itt villamost építettek, a pálya útjában egy hatalmas fa állott. A világ minden városában kivágták volna azt a fát, állította az erdélyi mester, de itt félkörben elvezették a síneket, hogy megmaradjon az az öreg fa. Ezt akartam lefényképezni, ez volt az első gondolatom, amikor megláttam a várost. Talán nem okozok meglepetést, ha elárulom, az a fa már nincs meg, és az a félkör sem. Csak a villamos. (A hatalmas metropoliszban ez az egyetlen villamos.) A város viszont éppoly zsúfolt, zajos és élénk, mint régen, s éppannyira ámulnivaló és zavaros egy Európának, mint amikor Kós Károly itt járt.

*

Az útikönyv azt írja, hogy a magyarok sírját könnyű megtalálni Isztambulban, a Feriköy protestáns temetőben. De ez nekünk, három zarándoknak, csak nehezen sikerült. Hol ide, hol oda küldtek, hol ezt a buszt, hol egy másikat ajánlottak... De végül, több órás bolyongás után megérkeztünk a magas fallal körbevetett temetőhöz.

A Kossuth-emigráció egyik tagja, Pap János ezt írta erről a helyről: „Az emigráció tőle kitelhetőleg szépen temette el s a kebelében összeadott fillérekből sírkövet emelt a Boszporusz partján, a Bella Vista temetőben levő sírja fölé. Ezen helyre utóbb kaszánya építtetvén, a török kormány az úgynevezett frenk (európai) temetőt küljebb tette a »Nagy Campó«-ra s itt kaptak a magyarok is külön helyet, igen szép ponton, ahova hamvaik és sírköveik átvitettek.”

Az angol, dán, norvég, svéd sírok után, a zárófal közvetlen közelében hamarosan megtaláltuk a „Hongrie” feliratú táblát. Egy órán át ott álltunk fényözönben és árnyas fák alatt, az elhagyatottság csendjét figyelve, s közben Fehér Géza útikönyvét követve sorban megálltunk a hontalan magyarok sírjainál. Itt most azokat a neveket sorom fel, akik az itteni Kossuth emigráció tagjai voltak, és akik itt alusszák örök álmukat: Csehi Imre, aki 1852-ben, Kovács János, aki 1862-ben, Horváth Gábor, aki 1878-ban halt meg. Hajdu Gábornak özvegye, Tótfalusi Lajosnak, aki 1848. május 15-én Pesten született, és 1867-ben itt halt meg, szülője és testvére állíttatott emléket. Ezek közül az egyik legkülönösebb és legváratlanabb egy fekvő sűrke márványlap, domborított nemesi címerrel és latin felirattal. A szöveg magyar fordításban így hangzik:

*Itt nyugszik a legjelesebb és legképzettebb férfiú,
a fizika és orvostudomány doktora
LANGENTHALI LANG JAKAB
aki a németországi Nürnbergben született,*

*ahol megtisztelő doktori képesítést nyert,
a felséges II. RÁKÓCZI FERENC német-római birodalmi herceg
és Erdély fejedelmének orvosa és udvari tanácsosa.*

*A legjelesebb férfiú,
a kémiai tudományok és a természet rejtelmeinek kutatója,
az ágostai evangélikus hitvallás legbuzgóbb gyakorlója
fejedelmét teljes képességével szolgálva,
az általa bejárt országokban a rászorulóok érdekében is
minden tőle telhetőt megtett.*

Miközben elhagyott hazájába visszatérni igyekezett, itt pihent el.

*Minden betegség tudója
a maga betegségét fel nem ismerve
Konstantinápolyban az 1725. év január 14. napján, élete 61. évében hunyt el.*

Amikor kifelé haladtunk, a temető őr megrökönyödve vett észre bennünket: – Hogy kerültek ezek ide? – ez volt az arcára írva. Már el is indult felénk, de fél lépés után megállt, csak követett szemével, de nem szólt semmit. Nyilván rájött, hogy nem véletlenül jártak itt ezek az idegenek.



A temetőben készült képeket nézve Orbán Balázs is eszembe jutott. Ő 1849-ben itt órasmesterséget tanult, ahonnan a harcok hírére vissza akart térni hazájába, de útközben a világsi fegyverletételről értesült, és így visszafordult ide, a családjához. Tudjuk, hogy 1849 és 1851 között ő segíti, támogatja a magyar emigrációt, mivel abban az időben Sztambulban senki sem volt, aki menekülteink ügyét képviselje és felkarolja. Ezen menekülők pedig, így gondolkodott akkor, idegen országban – nyelv és viszonyok ismerete nélkül – elpusztultak volna. Emlékező írásból egy hosszabb részt idézek:

„Az osztrák kormány a muszkától támogatva, hadizenet fenyegetésével követelte a török szultán kormányától a Viddinbe őrzött magyar menekültek rögtöni kiadását. A két nagy hatalom által fenyegetett Porta eleinte egy kissé meghökkenett ezen ajtaján való kardzörgetéstől. Örök szégyene az európai diplomácia, vagy legalább egy részének, hogy bár tudták, hogy a kiadandókra bitó vár, mégis a törököket a kiadásra unszolták, sőt emellett demonstráltak is.

Gróf Andrássy Gyula, akinek pedig épp e válságos percekben kell vala leginkább helyt állani, egy elhamarkodott levélben tudatta a viddiniekkel, hogy a Porta kénytelen a magyar menekülteket kiszolgáltatni az osztráknak; az ellen csak a törökök létel biztosít; maga pedig, nehogy megrövidítést szenvedjen, hajóra ült és Londonig meg sem állt.

Andrássy ezen értesítésére Bem tábornok és sok mások ártértek az iszlámra és török szolgálatot vállaltak; a legnagyobb rész azonban tartózkodott – halálra elszántan – a hitváltoztatástól, szerencsétlen nemzete megtagadásától. Itt tűnt fel a törökök nagylelkűsége és valódi lovagiassága, mert bár e kiadásnak csak színlelésében is haszna lesz vala, hitfelekezetének jelentékeny szaporításában, s nagy katonai tehetségek megnyerésében, mert bár magára volt hagyatva, sőt az európai diplomácia inhumanizmusa által az osztrák-muszka embertelen követelés teljesítésére mintegy unszolva, a Szultán a koránból egy szakaszt olvasott ki, amely tiltottnak mondja az oltalmat keresőknek kiadását. Mire ünnepélyesen kijelenté, hogy kész utolsó katonájáig harcolni a vendégjog védelméért; de azokat, kik szárnyai alá menekültek, semmi szín alatt ki nem szolgáltatja. És a kimondott szót tettel is támogató, mert azonnal behívta egész birodalmából a redileket (tartalékosok), s rövid időn belül 80 000-ból álló tábor tartá hadgyakorlatait, San Stefano vidékén nyolcszáz ágyú bömbölése tudatta a két követelő hatalommal, hogy az orosz lány fölébredett; és az európai diplomáciával, hogy ő, a barbárnak mondott török, az ők barbár gondolkodás módjukat és embertelen tanácsokat nem követi.”

Az 1881-ben, Kolozsvárt megjelent visszemlékezése végén, magát is megnyugtatva, ezt írta: „Áldom végzetemet, hogy a megpróbáltatások ez első napjaiban Stambulban lehettem, hol... földönfutóvá vált szegény testvéreim legelső szükségletein segíthettem, őket utasíthattam s elhelyezésükről gondoskodhattam.”

Ennyit e honvédsírok kapcsán Orbán Balázsról, a kötelességekről és áldozatvállalásról, amely nélkül oly nehéz egy élni akaró nemzetet elképzelni.

„Törökországi levelek III.”
Emlékezni és emlékeztetni

Szegény Mikes, szegény Rákóczi

I.

Az isztambuli Galata-torony alatt, a híd felé vezető főúton található a Szent Benedek rend gimnáziuma. Az itteni kápol-

nában helyezték el annak idején Rákóczi, Zrinyi Ilona és Bercsényi földi maradványait.

Rákóczi haláláról és temetéséről szóló beszámolót a főkamrás, Mikes Kelemen leveleskönyvéből ismert. Most egy kevésbé ismert, de szintén Rákóczi mellett szolgáló levélíró beszámolóját idézzük. *César de Saussure* svájci nemesúr a XVIII. század első felében éveket töltött a Török Birodalomban, előbb mint a konstantinápolyi angol követ titkára, majd pedig mint II. Rákóczi Ferenc rodostói udvarának tagja. 1735. aug. 13-án keltezett levelében ez olvasható a temetéssel kapcsolatban: „Rákóczi fejedelem többször is mondta rodostói tartózkodása idején a főembereinek, hogyha ott helyben halna meg, az a kívánsága, hogy fejedelemasszony anyja mellé temessék el, a galatai jezsuita atyák templomának Xavéri Szent Ferencről elnevezett kápolnájában, ahol nagyon takaros és jó ízlésre valló oltárt is emeltetett. Ugyanezt kérte tulajdonképpen a vezírnek írt levelében is, amelyet a halála után adtak át a címzettnek. Mi mindent megtettünk, ami tőlünk telt, hogy megkapjuk az engedélyt, de újra meg újra elutasítottak, arra hivatkozva, hogy holt ember tetemét a fővárosba vinni ellenkeznek a török hagyománnyal és szokással, hiszen ha történetesen egy vezír halna is meg Konstantinápoly falain kívül, még annak a holttestét sem vihethék be a városba, hogy ott temessék el. A fejedelemet bebalzsamoztattuk, majd felöltöztették (s) három napig feküdt pompásan feldíszített ravatalán. Az utolsó napon pedig nyilvánosan és ünnepélyesen elhelyeztük a testét egy mély sírboltban. Mintegy három hónappal a fejedelem halála után a Porta minden akadékoskodás nélkül engedélyezte, hogy az elhunyt fejedelem asztali edényeit, legértékesebb bútorait és legbecsesebb használati tárgyait Konstantinápolyba szállítsuk, ott a kőből épült, tűzbiztos raktárak egyikébe helyezzük el, és sem a vámon, sem egyebütt ne kelljen bemutatnunk őket. Mihelyt megkaptuk ezt az engedélyt, ácsoltattunk huszonkét tökéletesen egyforma ládát, s az egyikben elhelyeztük a fejedelem holttestét, majd béreltünk külön e célra, egy kisméretű bárkát, hogy azzal szállítsuk el a ládákat. Beszálltunk ketten a néhai fejedelem kamarásával. Konstantinápolyba érkezésünkkor a mi hajónkat nem vizsgálta át senki. A galatai parton rakodtuk ki, a jezsuita rendház közelében. Míg én behordattam a ládáinkat egy francia kereskedő tűzbiztos raktárába, a kamarás a jezsuitákhoz vitette be azt az egyet, amelyikben a fejedelem teteme nyugodott, azzal az ürüggyel, hogy abban könyvek vannak. Az atyák még aznap éjjel eltemették a templomukban, úgy, ahogy kívánta, s anélkül, hogy bárki is észrevette volna.”



Csak nehezen jutottunk be az átfestés alatt álló kápolnába. Egy francia nővér angolul kezdte magyarázni a történetet, de megnyugtattuk, hogy mindent tudunk. Azt is, hogy Rákóczinak immár sem a teste, sem a szíve nem itt pihen. Milyen nehezen elmagyarázható a szív és a test elválása, a halálon túli vándorútja innen-oda, onnan-ide. Ezt talán csak mi magyarok értjük. Megérteni még csak-csak lehet, de elmagyarázni bizony már sokkal nehezebb.

II.

Kőszeghy Pál, aki bercsenyi bizalmas főembere, szolgája volt, feleségével együtt korán elhunyt. Két árva gyermekét Bercsenyiek fogadták be: János étekgőgő, udvarnok, a kis Zsuzsi Bercsenyi feleségének, Csáky Krisztinának legkedvesebb udvarhölgye lett. Természetesen az árvák követték urukat a bujdosásban is. S az a különös dolog állt elő, hogy Rodostóban, midőn 1723-ban Csáky Krisztina meghalt, Bercsenyi Kőszeghy Zsuzsikát választotta harmadik hitveséül. De 1725. november 6-án „szegény Zsuzsi özvegyen marada”, írja levelében a hűség krónikás és örök-bujdosó, Mikes Kelemen:

„...itt most elég sírás, rívás és zokogás vagyon...mert a szegény Bercseny úr a bujdosásának végít szakasztván, ma reggel két óraker itthagya bennünket.

Mind holtig az elméje helyén volt, és egy keresztényhez illendő halállal múlt ki e világból.

E már elvette sok szenvedésinek jutalmát, és nem szükséges szánni, hanem azokat kell szánni, akiket árvául hagyott itt idegen országban. De azokra is gondja lészen annak a nagy cselédes gazdának, aki soha meg nem hal.

A mi urunk mindenkor mellette volt, és hozzája való barátságát holtig megmutatta.

Micsoda ez a világ? és miért kapunk annyira rajta?

A benne való életnek kezdete nyomorúság, a közepe nyughatatlanság, a vége fájdalom és szomorúság.

Ez az úr, éltiben, való, hogy szenvedett, de sok világi jókban is volt része.

Való, bujdosásban holt meg, de nem szükségben. Így fogyunk el lassanként, mert már itt elég szegény bujdosókat temetünk el.

Ezután még mi lesz?

Hagyjuk a jó atyánkra, és mondjuk azt, hogy nem érdemli ez a világ, hogy hozzája kapcsoljuk magunkot, mert akármely gyönyörűségben úszunk is, de abból ki kell kelni, és azt elhagyatják velünk.”

Kőszeghy Zsuzsannáról még annyit, hogy ő szerényen és odaadó hűséggel ragaszkodott az idős grófhöz, őt halálos betegségében önfeláldozóan ápolta. S midőn özvegyen maradt soha többé nem ment férjhez: haláláig számkivetésben töltötte életét. Galiciában, Jaroszlavban halt meg 1750 márc. 21-én, és ott is van eltemetve.



Az itt látható képről pedig azt kell elmondanom, hogy én elsősorban Mikes miatt mentem Rodostóba, s kerestem fel a magyarok utcáját, de csak egy házat találtam épségben: ez valaha Rákóczi ebédlő háza volt, ma múzeum. Ablakából jól látszik a tenger, amely csak akkor mormol, ha becsukjuk szemünket, és Mikesről szóló versre gondolunk.